

Ruský imperialismus

Pod tímto názvem publikoval svou novou knihu prof. Ivan Foletti, česko-švýcarský historik umění, který přednáší na Masarykově univerzitě v Brně. Autor se ve svém bádání zaměřuje na historiografii umění Byzance, Milána, Říma a Cařihradu. Církevní památky studuje také z liturgického a rituálního hlediska. Podtitulek jeho nové knihy vydané Masarykovou univerzitou v roce 2023 zní: Umění, věda a náboženství ve službách režimů (1801-2023). Kniha „Ruský imperialismus“ je vytištěna na krásném papíře a obsahuje řadu fotografií. Není pochyb o tom, že kniha je kromě odborného historického studia inspirována ruským imperialismem, který nově ožil s nástupem Putina na kremelský trůn.

Folletti sleduje vývoj situace zajímavým způsobem na procesech kolem známých pravoslavných chrámů. Do jeho hledáčku se tak dostává propojení „trůnu a oltáře“ v carském Rusku a v nové době v současné Ruské federaci. Foletti prokazuje, jak je středověké dědictví používáno k potvrzování imperiálních práv i pro boj s vnějším nepřítelem. Tato tendence má svůj vývoj již někdy od pádu Cařihradu (1453), kdy se postupně Rusko a později Moskva pasují do role tzv. „třetího Říma“. Filozofie vývoje carského Ruska se postupně identifikovala s byzantskou říší. Foletti ukazuje, jak k tomu došlo a jak se imperialistické choutky staly akceptovanou strategií Ruska. Některé pravoslavné chrámy se staly symboly těchto tendencí a také jejich architektura naznačuje sepětí s Byzancí. Mezi tyto symboly patřila i moskevská katedrála Krista Spasitele. Tento velký a impozantní chrám byl odstřelen a zcela zbourán v roce 1931 v době Stalinovy krutovlády. Však ruská bolševická revoluce měla do svého DNA zakódovaný silný antiklerikalismus. Velké pronásledování křesťanů bylo na denním pořádku.

K překvapivému obratu došlo v roce 1943, kdy si již Stalin byl vědom pravděpodobného vítězství nad Hitlerem. Církev, která od roku 1925 neměla svého patriarchu byla náhle přizvána k jednacímu stolu. Stalin již tehdy začal přemýšlet o využití církve a její tradice pro imperiální ruské expanze, a to nejen na územích carského Ruska, ale i na Balkáně. V jeho představách se měl moskevský patriarchát stát nástrojem na upevnění komunistické moci i v nově okupovaných státech. Foletti potvrzuje, že Stalin se rozhodl využít pravoslavnou církev k imperialistickým účelům, a proto náhle oprášil carskou strategii. Sám znal prostředí církve, když ve svém mládí strávil nějakou dobu v kněžském semináři v Tbilisi. Uvědomil si jaké možnosti spojení „trůnu a oltáře“ skýtá. Na scénu se vrátila postava Alexandra Něvského, jako symbolu boje proti křížáckým (německým) nepřítelům, jak byl ztvárněn např. ve filmu Sergeje Ejzenštejna. Film o Alexandru Něvském byl již připraven před válkou, ale nesměl se promítat vzhledem k tehdejší Stalinově spolupráci s Hitlerem, známé jako pakt Ribbentrop-Molotov, který udělal ze Sovětského svazu spojence nacistického Německa. Ovšem po německé invazi do Ruska v roce 1941 se dostal do kin a značně přispěl ke znovuzrození kultu Alexandra Něvského. Tento ruský hrdina se stává známým světcem. Stalin si ještě v době války pozval představitele církve a začala nová kapitola obnovené spolupráce. Po válce se Stalin stal vůdcem obrovského ruského impéria a k němu přibýly ještě podřízené státy pozdějšího socialistického bloku.

Folettiho kniha sleduje pokračování těchto imperiálních snah, které se např. projevily v nové stavbě kdysi zbořeného katedrály Krista Spasitele v Moskvě. V letech 1994-1997 byla ve spolupráci státu a církve katedrála postavena a stala se národní ruskou svatyní,

kteřá je symbolem propojení „trůnu a oltáře“ v Rusku. Na tyto tendence navázal Putin, který se představuje jako nástupce největších hrdinů Ruska a SSSR. Znovu byla akcentována představa Moskvy jako „Třetího Říma“ a posledního vlajkonoše pravoslaví. Postupně začalo být přijatelné, že vůdce má právo zasáhnout na základě morální povinnosti i vojenskou silou tam, kde jsou v ohrožení dávné i současné hodnoty impéria. Putin v roce 2020 postavil nedaleko Moskvy chrám Kristova vzkříšení pro ozbrojené síly Ruské federace. Byla to svatyně, která byla zasvěcena k 75. výročí vítězství nad nacistickým Německem. Tento podivný chrám je vyzdoben výjevy z ruských bitev. Při své první návštěvě tohoto chrámu byl Putin doprovázen patriarchou Kirillem, svým kolegou z KGB. Putin líbal ikony a klaněl se posvátným předmětům. Bylo však hned jasné, kdo je v katedrále pánem. Projevila se klíčová myšlenka Putinovy administrativy. Prezident byl představován jako právoplatný nástupce největších vůdců Ruska a SSSR.

Foletti ve své zajímavé knížce dovozuje, že sbližování „trůnu a oltáře“ probíhalo paradoxně mezi církví a jejími dřívějšími utlačovateli. Stát byl zastoupen stejnými silovými složkami, které církve po desetiletí pronásledovaly. Foletti vidí znovuvyužití středověké minulosti v architektonickém řešení staveb i v ikonografii. Minulost je idealizována a vše slouží k podepření imperiálních ambicí Ruské federace, které vyvrcholily vojenskou invazí na Ukrajinu v únoru 2022. Cílem obrovského propagandistického úsilí je také „přimět ruskou veřejnost, aby zapomněla na ekonomickou stagnaci, hlubokou krizi institucí a systémové nespravedlnosti způsobené Putinovým režimem“ (s. 124). Současný vývoj ukazuje, že „pravoslavná církev je sice mocná, ale ruské kostely zejí prázdnotou“ (s. 124). Putinův režim zemi velmi poničil, a to již jen tím, že vyhnal velkou většinu intelektuálních elit. Ivan Foletti končí svou knihu úvahou nad manipulací ruské populace, které stačí ubohý a povrchní imperialistický arzenál a neustálé omílání ohraného příběhu o vítězství nad Hitlerem. Otázkou zůstává, kdy dojde ke změně a kdy se naplní vize Václava Havla přednesená v americkém parlamentu v roce 1990 a Rusko bude konečně součástí demokratických států. V současné době se zdá, že je k tomu daleko, ale neměli bychom ztrácet naději.

Pavel Černý